

داوری مقالات علمی

داریوش مطلبی

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام (ره)
و سردبیر فصلنامه اطلاع‌رسانی و ارتباطات

دانشگاه شهید حرمان اهواز - مهر ۱۳۹۵

در یک نگاه

- ▶ پژوهش و اهمیت آن
- ▶ داوری و تاریخچه آن
- ▶ انواع داوری
- ▶ معیارهای ارزیابی مقالات
- ▶ فرآیند داوری
- ▶ ارائه نظر
- ▶ ویژگی‌های داوران
- ▶ مشکلات و کاستی‌های فرآیند داوری

پژوهش و اهمیت آن

▶ دانسته‌های ما یا از طریق **مطالعه منابع اطلاعاتی موجود** حاصل می‌شود یا براساس **پژوهش‌هایی که خود انجام می‌دهیم** به دست می‌آید.

▶ پژوهش در هر موضوع، به هر شکلی و در هر سطحی که انجام شود **تلاشی منسجم و نظام‌مند در جهت توسعه دانش موجود** درباره موضوع‌هایی است که با آنها سر و کار داریم.

▶ پژوهش کوششی است برای **یافتن بهترین راه‌های ممکن** در جهت حل مشکلات موجود در عرصه‌های مختلف زندگی.

▶ پژوهشگر فردی است که با **استفاده از روش‌های علمی** در صدد رسیدن به شناختی تازه از مسائل و مفاهیم مختلف است.

پژوهش و اهمیت آن

▶ پژوهش یکی از اساسی‌ترین نیازها برای نیل به پیشرفت و توسعه همه جانبه یک کشور است و قدرت و استقلال هر کشوری بر پژوهش و تولید علم استوار است. بنابر این **نوع و سطح فعالیت‌های پژوهشی یکی از شاخص‌های اصلی توسعه و پیشرفت محسوب می‌شود.**

▶ بدون انجام پژوهش **امور آموزشی** نیز از پویایی و نشاط لازم نیز برخوردار نخواهد بود.

▶ همه آن چه که به عنوان پیشرفت علوم در اعصار مختلف تاریخ می‌شناسیم حاصل تلاش **افرادی** است که **در کار خود رویکردی پژوهشی داشته‌اند** و ذهن پرسشگرشان همواره محرکی برای فعالیت‌های پژوهشی آنان بوده است.

ضرورت اشاعه یافته‌های پژوهش

- ▶ مهم‌ترین هدف از انجام تحقیقات، **استفاده از یافته‌های آنها است.**
- ▶ پیشگیری از پژوهش‌های تکراری
- ▶ قرار گرفتن در چرخه تولید دانش
- ▶ کاربرد آموزشی
- ▶ تأثیرگذاری بر پژوهش‌های آتی
- ▶ و غیره

تعریف داوری

- ▶ داوری، **ارزیابی یک دستنوشته** اعم از مقاله، کتاب یا پایان‌نامه است که **توسط یک متخصص حرفه‌ای** انجام می‌شود. داوری در نشریات علمی، **همترازخوانی** خوانده می‌شود. همترازخوانی از دو اصطلاح بررسی و افراد همتراز تشکیل شده است.
- ▶ **بررسی:** گزارش ارزیابی از یک عملکرد، محصول عرضه شده، یا اثر علمی یا ادبی که اخیراً تولید شده است. گزارش ارزیابی می‌تواند به صورت توصیفی، گزارشی، تطبیقی یا انتقادی ارائه شود.
- ▶ **افراد همتراز:** به افرادی اطلاق می‌شود که از لحاظ سن یا تخصص و تجربه در یک حوزه یا در یک سطح مشغول فعالیت باشند.
- ▶ **همتراز خوانی:** ارزیابی انتقادی و سازنده دستنوشته‌های ارائه شده به نشریات که توسط افراد متخصص و هم سطح با نویسندگان تهیه می‌شود.

تاریخچه اجمالی

▶ سرآغاز ابداع یک سیستم دآوری به **بیش از ۲۰۰ سال** **قبل** برمی‌گردد. این فرآیند از اواخر قرن ۱۸ در بریتانیا توسط انجمن‌های پزشکی آغاز شد.

▶ نشریه فلسفی انجمن سلطنتی ۱۶۶۵ (Philosophical Transactions of the Royal Society)

▶ انجمن سلطنتی ادینبورگ در سال ۱۷۳۱ (Royal Society of Edinburg)

▶ انجمن سلطنتی لندن در سال ۱۷۵۲ (Royal Society of London)

▶ انجمن ادبی فلسفی منچستر ۱۷۵۸

تاریخچه اجمالی (۱)

▶ عوامل رشد غیرمنظم دآوری:

▶ توجه به کمیت

▶ افزایش نشریات تخصصی موسسات خصوصی

▶ عوامل رشد و تاکید بر دآوری

▶ تخصصی شدن مداوم علم به ویژه علوم پزشکی

▶ افزایش دستنوشته‌ها

▶ **بی.ام.جی.** و **نیچر** در نیمه دوم قرن نوزدهم و **لنست** در اوایل قرن بیستم اولین نشریاتی بودند که فرآیند دآوری دقیق و جدی به مرحله اجرا گذاشتند.

انواع داورى

- ▶ **داورى باز يا آزاد.** هويت نويسندگان و داورها براى يکديگر آشکار است.
- ▶ **داورى پنهان.** هويت نويسنده براى داور آشکار است ولى نويسنده هيچ اطلاعى درباره داور ندارد.
- ▶ **داورى امضا شده.** هويت داور براى نويسنده آشکار است ولى داور هيچ اطلاعى درباره نويسنده ندارد.
- ▶ **داورى پنهان دوطرفه.** هيچ يک از دو طرف از هويت يکديگر آشنا نيست.

معیارهای ارزیابی مقالات

► معیارهایی که **قبل از داوری** مورد بررسی قرار می‌گیرند:

► **معیارهای ظاهری یا صوری**. معیارهای مربوط به ظاهر دستنوشته، مانند شیوه تایپ، صفحه‌بندی، ذکر مشخصات کامل نویسنده و غیره. در اکثر مجلات این معیارها تحت عنوان شیوه‌نامه یا آئین نامه چاپ مقاله همراه مجله منتشر می‌شوند و یا در وبگاه نشریه در دسترس هستند.

► **معیارهایی که توسط سردبیر** جهت جلوگیری از ورود مقالات با کیفیت پایین اعمال می‌شوند.

► **برخی مقالاتی که توسط سردبیر رد می‌شوند به معنی بیهوده بودن مقاله نیست بلکه به این معنا است که با حوزه کاری نشریه هماهنگ نیست و بهتر است که سردبیران در صورت وجود این شرایط به این مورد اذعان داشته و نویسنده را بی پاسخ نگذرانند.**

معیارهای ارزیابی مقالات (۱)

► معیارهایی که داوران برای بررسی مقالات مورد استفاده قرار می‌دهند (معیارهای محتوایی یا کیفی):

► **معیارهای عمومی.** صرف نظر از نوع مقالات مورد ارزیابی قرار می‌گیرند:

► اهمیت

► کیفیت محتوای علمی

► نوآوری و ابتکار

► سودمندی و اثربخشی

► سازماندهی و وضوح مقاله

► تناسب با کیفیت نشریه و جامعه مخاطبان

معیارهای مربوط به مقالات پژوهشی

- ▶ تبعیت از اجزاء منطقی مقاله پژوهشی
- ▶ پیوستگی و ارتباط منطقی اجزاء مقاله
- ▶ گویا بودن مقدمه و بیان اهداف، اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش
- ▶ گویا بودن مسأله پژوهش و ارتباط آن با محتوای سایر بخشهای مقاله
- ▶ بیان پیشینه پژوهشی و استنتاج مناسب از آن
- ▶ بیان فرضیه‌ها و پرسش‌های پژوهش
- ▶ بیان منطقی روش پژوهش، جامعه پژوهش و معرفی ابزار پژوهش
- ▶ بیان مناسب یافته‌ها و تحلیل و نتیجه‌گیری مناسب از آنها
- ▶ ارائه نتایج منطقی و مطابقت آنها با پژوهش‌های پیشین
- ▶ تبعیت از اصول نگارش علمی
- ▶ تدوین مناسب منابع مورد استفاده و وجود ارجاعات درون متنی

معیارهای مربوط به دیگر انواع مقالات

- ▶ **ارائه چکیده و کلیدواژه‌های مناسب**
- ▶ **بیان مقدمه مناسب و منطقی در موضوع مقاله و ذکر هدف مقاله**
- ▶ **ارتباط منطقی عنوان و محتوا**
- ▶ **مرور تاریخی موضوع مورد بررسی**
- ▶ **جامعیت و انسجام ساختاری**
- ▶ **جمع‌بندی و نتیجه‌گیری**
- ▶ **استفاده از منابع معتبر و جدید**
- ▶ **تبعیت از آئین نگارش علمی**
- ▶ **تدوین مناسب منابع مورد استفاده و وجود ارجاعات درون متنی**

فرآیند داوری

- ▶ اولین سئوالب که داور باید به آن پاسخ دهد آن است که آیا این مقاله با مجله مورد نظر سنخیت دارد یا نه؟
- ▶ توجه: اگر داوری موضوع مقاله را خارج از حیطه کاری و تجربی خود می بیند بهتر است که آن را به داور دیگری ارجاع دهد.
- ▶ مطالعه سریع مقاله. چند نکته مهم که باید در طی این مرور سریع بررسی شود این است که:
 - ▶ چرا نویسندگان چنین مطالعه ای را انجام داده اند؟
 - ▶ آیا این مقاله موضوع جالب توجهی برای خوانندگان دارد؟
 - ▶ آیا این مطالعه توانسته است به سئوالهای مهمی که قبلاً پاسخ داده نشده اند، جوابی بدهد؟

فرآیند داوری (ادامه)

- ▶ مرور معیارهای ذکر شده در فرم داوری
- ▶ مطالعه مقاله با دید انتقادی
- ▶ نشانه گذاری و ذکر یادداشت‌های اصلاحی
- ▶ بررسی مستندات موجود و مطابقت آن با مقاله در دست داوری جهت پیش‌گیری از سرقت علمی

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی

- ▶ عنوان
- ▶ چکیده و کلیدواژه‌ها
- ▶ نویسندگان یا نویسندگان
- ▶ مقدمه و بیان مسئله
- ▶ ادبیات و پیشینه پژوهش
- ▶ روش پژوهش
- ▶ توصیف و تحلیل یافته‌ها
- ▶ بحث و نتیجه‌گیری
- ▶ پیشنهادهای پژوهش
- ▶ فهرست منابع

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۱

عنوان ►

- کوتاه (حداکثر تا 12 کلمه) و گویا باشد.
- متناسب با موضوع مقاله باشد
- جامع و مانع باشد
- توصیفی، اخباری یا پرسشی باشد

Jamali, Hamid R.; Nikzad, Mahsa (2011). Article title type and its relation with the number of downloads and citations. *Scientometrics*, 88(2): 653-661

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۲

چکیده

- ▶ چکیده باید گویای محتوای مقاله باشد.
- ▶ جامع و مانع باشد.
- ▶ حداقل باید به موارد زیر پردازد:
 - ▶ هدف
 - ▶ روش
 - ▶ نتایج مهم
- ▶ کلیدواژه ها باید مناسب، به تعداد کافی، جامع و استاندارد باشند.

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۳

▶ مقدمه و بیان مسئله

- ▶ مقدمه در موضوع پژوهش
- ▶ هدف پژوهش و اهداف کاربردی
- ▶ بیان چارچوب مسئله پژوهش و زاویه دید پژوهشگر به مسئله پژوهش
- ▶ توصیف گام‌های اجرایی در پاسخ‌گویی به مسئله پژوهش
- ▶ مستند سازی

▶ مؤلفین باید در مقدمه به دو سؤال اساسی داوران پاسخ دهند:

- ▶ آیا این مقاله يك مسئله و موضوع مهم را بررسی می کند؟
- ▶ آیا این پرسش پژوهشی قبلاً مطرح شده است؟

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۴

- ▶ اجزای بیان مسئله
 - ▶ نگاهی گذشته نگر به مطالعات مرتبط
 - ▶ تبیین متغیرها اصلی
 - ▶ بیان رابطه بین متغیرها
 - ▶ اشاره به جامعه مورد مطالعه و دلیل انتخاب آن
 - ▶ چارچوب مسئله ای که قرار است مطالعه شود

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۵

▶ ادبیات و پیشینه پژوهش

هر پژوهشی متکی بر پژوهش‌ها و آثار پیش از خود است. تهیه و تدوین مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش یکی از مراحل مقدماتی و در عین حال مهم در انجام یک پژوهش علمی است که نیاز به مهارت خاص دارد.

▶ اجزاء پیشینه پژوهش

- ▶ **ساختار تحلیلی** داشته باشد. موارد مورد نظر در تحلیل عبارتند از: اهداف، روش‌های پژوهش و یافته‌های مهم و مرتبط
- ▶ جامع و مانع باشد
- ▶ روزآوری شده باشد.
- ▶ **منتج به ضرورت انجام پژوهش**
- ▶ مستندسازی

فتاحی، رحمت الله؛ پریخ، مهري (1384). راهنمای نگارش مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش. تهران، نشر کتابدار.

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۶

- ▶ روش شناسی
- ▶ در این قسمت مؤلفین پیرامون چگونگی انجام مطالعه صحبت می‌کنند.
- ▶ این قسمت مهمترین قسمت مقاله است. چون متدلوژی ضعیف منجر به نتایج مشکوک شده و در نتیجه نقص و ایراد جدی در اعتبار مقاله ایجاد می‌کند.
- ▶ **رویکرد پژوهش**
- ▶ **روش پژوهش**
- ▶ **جامعه پژوهش**
- ▶ **ابزار پژوهش (پرسش‌های اساسی و فرضیه‌ها)**
- ▶ **روایی و پایایی ابزار پژوهش**
- ▶ **فرآیند گردآوری و تحلیل داده‌ها**
- ▶ در این بخش نویسندگان باید دلیل انتخاب روش را بیان کنند.

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۷

▶ یافته‌های پژوهش

- ▶ توصیف یافته‌ها با استفاده از جداول یا نمودارها
- ▶ تحلیل یافته‌های پژوهش در قالب پرسش‌های اساسی و فرضیه‌ها
- ▶ جامعیت و مانعیت در راستای پرسش‌های اساسی و فرضیه‌ها
- ▶ خلاصه‌گویی
- ▶ پیوستگی مطالب

▶ در این بخش داوران باید بررسی کنند آیا نویسندگان با يك روش معین و با چهارچوب مشخص (سیستماتیک) یافته‌های مطالعه را منتشر کرده اند یا خیر؟

▶ اگر نتایج واضح و آشکار نباشند و یا سازماندهی مناسبی نداشته باشند امکان اصلاح آنها هست، ولی اگر آنالیز داده‌ها ایراد داشته باشد عموماً دلیلی بر غیرقابل انتشار بودن مقاله است.

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۸

▶ بحث و نتیجه‌گیری

▶ ساختار کاملا تحلیلی در راستای اهداف پژوهش

▶ ارتباط با بخش‌های پیشین در مقاله

▶ مقایسه یافته‌ها با یافته‌های پژوهش‌های پیشین

▶ پاسخ به پرسش اصلی پژوهش

▶ مستند سازی

▶ بسیاری از نویسندگان تمایل دارند که یافته‌های کلی را در بحث دوباره تکرار کنند که این يك امر غیر ضروري است.

▶ داوران باید ببینند که آیا در پایان کار، نتیجه‌ای که گرفته شده با یافته‌ها و اطلاعات حاصل از داده‌ها مطابقت می‌کند یا خیر؟

فرآیند داوری: ساختار مقاله پژوهشی ۹

فهرست منابع ▶

- ▶ بیان تمامی منابعی که از آنها استفاده شده
- ▶ استاندارد بودن فهرست منابع مبتنی بر استانداردهای موجود و مورد استفاده نشریات / استفاده از نرم افزارهای موجود مانند اندنوت، زوترو و غیره
- ▶ کامل بودن اطلاعات منابع
- ▶ دقیق و صحیح بودن محتواهای منابع
- ▶ ذکر تاریخ دستیابی به منابع آنلاین
- ▶ ترتیب الفبایی منابع و در درون آن به ترتیب تاریخ

ارائه پاسخ داوری

- ▶ فرم داوری به طور کامل تکمیل شود.
- ▶ ارائه پاسخ به موقع
- ▶ داور **مشاور مولف** در ارتقاء کیفیت مقاله است.
- ▶ در صورت تایید یا رد مقاله، لازم است داوران نظرات اساسی و اصلاحی خود را در مورد مقاله به طور کامل بیان کنند.
- ▶ **بجای حمله به مولف**، توجه انتقادی به اصل مقاله باشد.
- ▶ استفاده از کلمات و جملات مناسب. به عنوان مثال:
 - ▶ این مقاله به خوبی به جزئیات پرداخته است.
 - ▶ جای توضیح بیشتری در باب اهمیت موضوع برای این مقاله وجود دارد.

ارائه پاسخ داوری (ادامه)

► معمولاً دلایل پذیرش يك مقاله عبارتند از:

- مرتبط بودن مقاله با يك مشكل روز.
- مقالاتي كه نگارش عالي داشته، روال منطقي و مفاهيم قابل دركي دارند.
- مقالاتي كه طراحي عالي و متدلوژي مناسب دارند.

► دلایل رایجی که باعث رد مقالات شده‌اند:

- مقالاتي كه آمار ناقص و ناکاملي دارند.
- استنتاج‌هاي بي‌مورد از نتايج
- استفاده از ابزارهاي نا مناسب اندازه‌گيري و تحليل داده‌ها.
- حجم نمونه مورد مطالعه کم باشد.
- متني كه ترتيب و روال مناسبی در نگارش ندارد.
- توضیح ناکافي در زمینه اهمیت موضوع.

ویژگی‌های داوران

- ▶ داشتن تخصص در موضوع مورد بررسی
- ▶ اختصاص وقت کافی برای داوری
- ▶ توانایی تصمیم‌گیری آگاهانه و بدون پیش‌داوری
- ▶ آشنایی با روش‌های پژوهش و آمار
- ▶ آشنایی با ساختار مقالات
- ▶ دقت نظر در بررسی مقالات
- ▶ محرمانه نگه‌داشتن فرآیند داوری
- ▶ حفظ بی‌طرفی و صداقت در ارزیابی
- ▶ عدم سوء استفاده از اطمینان
- ▶ ارائه پاسخ داوری در زمان تعیین شده و مقرر

تاثیر داوری بر داوران

▶ تاثیرات مثبت:

- ▶ اطلاع و آگاهی از دانش روز پیش از انتشار
- ▶ مطالعه آثار علمی روز

▶ تاثیرات منفی احتمالی

- ▶ زمانبر بودن
- ▶ منافع مادی کم
- ▶ ایجاد مشغله

مشکلات و کاستی‌های فرآیند داوری: داوران

▶ پیش‌داوری

- ▶ پیش‌داوری بر اساس سن و میزان تجربه
- ▶ زمینه‌های سازمانی
- ▶ تضاد منافع
- ▶ و مواردی مانند ملیت، افکار، مدل‌ها و روش‌های جدید

▶ روش‌های مقابله:

- ▶ استفاده از روش داوری باز
- ▶ استفاده از روش داوری پنهان دو طرفه
- ▶ داوری توسط چندین داور
- ▶ **عدم تشخیص اشتباهات**
- ▶ **سوء استفاده. مهمترین نمود آن سرقت ادبی است.**

مشکلات و کاستی‌های فرآیند داوری: نویسندگان

► سوء استفاده. تهیه مقالات فراوان و بی‌فایده از یک پژوهش، آثار تکراری، حذف یا کم‌اهمیت جلوه دادن همکاران

► تقلب و رفتار ناشایست. مانند تحریف و دستکاری مخفیانه داده‌ها و یافته‌ها

مشکلات و کاستی‌های فرآیند داوری: سردبیران

- ▶ ذهنیت مثبت یا منفی نسبت به موضوع
- ▶ ذهنیت مثبت یا منفی نسبت به فرد
- ▶ کند بودن سرعت

سخن پایانی

**داوران باید به گونه ای داورى کنند
که تمايل دارند مورد داورى قرار
بگیرند.**

با تشکر از حوصله شما

داریوش مطلبی

dariushmatlabi@yahoo.com